

LEHEN IL-MALTI

MAHRUĠ MILL-“GĦAQDA TAL-MALTI” (UNIVERSITÀ)

MARZU 1938]

IT-TMIEN SENA

[Għadd 85

L-ESSAY U L-LETTERATURA TAGĦNA

Ix-xejra taż-żmien titbiddel, u magħha titbiddel l-imġiba tal-bniedem lejn id-dinja ta' madwaru, l-aktar ta' l-artista li jhoss aktar mill-bniedem tal-kotra. Dan it-tibdil isir ftit jew wisq fil-fehmiet ta' kull bniedem, u ta' kull ġens, kbir u żgħir. Jistgħu l-fehmiet u d-drawwiet ikunu tajba u flokhom, jixirqu lill-poplu intellettuali, imma meta jagħmlu żmienhom ikollhom iġhibu taħt il-herba tas-snin biex fehmiet u drawwiet oħra jieħdu mkienhom. Dak li kienu jhossu, jifhmu u jagħmlu n-nies tas-seklu li għadda, ma nħossuhx, ma nifhmuhx u ma nagħmluhx aħna. Hi ċara daqs il-kristall li dinjietna qiegħda tgħix haġja li ma għexuhiex niesna ta' tletin sena ilu.

Dan il-bdil fl-arti, l-iżjed fil-letteratura, juri bħalkieku f'mera l-bdil ġewwieni—it-taqlib tal-bniedem modern—tas-seklu għoxrin. Il-haġja letterarja ta' kull pajjiż għaddiet minn taqlibiet fiworox: tqallbet il-kitba, tbiddel l-istil, thawdu l-fehmiet, u kitba, stil u fehmiet issewwew u reġgħu tgħawġu għal mitt darba, u għal mitt darba mill-ġdid qamu fuq tagħhom.

Ma nibzġhux mit-taħwid. Dan minn awl-id-dinja. Dan isir ma' kull żmien. It-taqliba li minnha għaddej il-Malti l-lum tfiisser li mexjin 'il quddiem. Il-moħħ individwali ta' hafna kittieba qiegħed jaħdem fuq hafna ferġat u jinfirax fuq bosta xogħlijiet. Fid-dawl ta' fsiiebna hemm idijal wieħed, u ġo qalbna mħabba waħda: il-ġieħ ta' lsienna.

L-għajnejn ta' Mikiel Anton Vassalli, li nifdu ċ-ċepar taż-żmenijiet, ma tqarrqux. Hu waħdu li, iżjed minn 120 sena

ilu, għex bil-quddiem fi żmenijietna. Hu biss lemħu jżerraq fil-bogħod ix-xefaq tar-rivoluzzjoni letterarja maltija, rivoluzzjoni li għamlitna maltin. Is-snin, aktar ma bdew igerbu, aktar bdew jaraw u jaħsbu bħalu.

Fil-letteratura maltija nsibu proża kemm poezija, it-tnejn imħaddmin bis-sengħa, mirquma bi stil mogħgub u originali, u magħquda fil-ħsieb, wieħed marbut tajjed ma' l-ieħor. Izda, għalkemm fil-poezija mxejna sħiħ, għadna ma lħaqniex il-friegħi kollha. Dik li hi poezija epika, għadna fil-bidu nett. Dun Karm tana f'idejna għadd sabiħ ta' poeziji, kollha għolja fil-ħsieb u mirquma fis-sengħa. Hu wera lill-ġnus kollha ta' xejriet letterarji li l-Malti fih element qawwi biżżejjed biex bih tisser dak li tħoss qalbna u dak li jidhol fid-dinja tal-ħsieb tagħna, f'ħinijiet ta' mħabba, ta' niket, ta' uġiġħ, ta' twegħir, ta' għira. Hu fetħilna lilna ż-żgħażaġħ it-triq. Għanjietu ħajruna nimxu wara l-atar tiegħu.

Min naħa l-oħra fil-proża, iżjed milli fil-poezija, neqsin wisq. Naqbel mill-bidu sa l-aħħar ma' kull ma qal il-Professor Saydon fl-artiklu ewlieni tiegħu f'*Leħen il-Malti* tax-xahar li għadda. Il-kittieb għandu jzomm f'rasu mhux li jkteb artiklu, novella, jew biċċa poezija, u jarahom mitbugħa, biex imbagħad jintnesew wara ħmistax, imma li l-kitba tiegħu tgħix maż-zmien, u tagħmel ġieħ lil ismu u lil-lsien art twelidu. Biex dan isehħlu jrid jara li jkun originali fi ħsiebu, u li jkollu stil kollu tiegħu. L-originalità fil-ħsieb u fl-istil dejjem għamlet il-kittieba kbar.

Fil-letteratura ta' lsienna għandna xi rumanzi tajbin, stejjer qsar, *sketches*, u friegħi oħra ta' kitba, izda, ma għandniex *l-essay*. "Fil-Malti", kien hemm min qal, "ma naslux biex niktbu din ix-xorta ta' kitba." Għaliex? "Għax il-kittieb malti ma għandux *is-sense of humour* li għandu l-kittieb Inġliż."

Li l-Malti jwieġeb għal kull ħoss tal-qalb, tixhdu l-kitba, imżewqa b'elf ħsieb, ta' kittieba maltin tajba. *Is-sense of humour* tal-kittieb malti ma jaqbilx f'kolloxx ma' dak tal-kittieb Inġliż; imma aħna ma rridux niktbu dak li jħossu l-Inġliżi: irridu niktbu dak li nħossu aħna, Irridu nogħgħbu u ngħallmu maltin bħalna. Mela niktbu dak li tħoss il-qalb maltija.

S'issa, fil-Malti, jien naf b'erba' *essays* biss li deħru kollha f'din ir-rivista. Tnejn minnho n tal-Professor Ġużé Aquilina. Dawn l-erbgha huma l-bidu ta' din il-fergħa ġdida. Huma jittgħu

l-ewwel xaqq dawl fi ħsieb min jithajjar imidd għonqu għal dan ix-xogħol.

X'jehtieg l-essay biex jistħoqq dan l-isem? Xejra li tfisser bi stil persunali u magħqud, il-kotra ħsebijiet li jimlew mohħ il-bniedem. Mhemmx għalfejn tul wisq, lanqas toqol u taħwid. Żewġ ħwejjeġ jehtieg ukoll jimxu id f'id : qawwa u ħlewwa. Qawwa fil-ħsieb li għandu jinkiseb mill-ħajja li tiċċaqlaq madwarna. ħlewwa fil-kliem u fl-idjomi magħżula, ġodda bħalma hi ġdida x-xejra tal-ħsieb artistiku ta' l-essayist tajjeb. L-essay għandu jkun mimli bil-ħajja, ukoll meta jtkellem fuq sugġetti bla ħajr, u magħruf għat-tgħaqqid ta' bosta ħsebijiet fl-iċken ġabra ta' kliem. - Ħadd ma jseħħli jfissru fi kliem ieħor mingħajr ma jżidu u jkabbru; ħadd ma jirnexxilu jfllih f'kull ħsieb mingħajr ma jikteb essays sħaħ dwar kull biċċa minnu.

Il-personalit  tal-kittieb hi l-iżjed meħtieġa, u għandha tit-waħħad mal-ħsebijiet li jfisser. L-essay u l-lirka t-tnejn huma tifsir il-personalit , imma l-lirka fiha tiġbor waqtiet qawwija ta' qawmien il-qalb, ġibdiet, u mħabbiet qalila, waq li l-essay jolqot ħafna lill-mohħ, is-sense of humour, u t-titwila ġdida tal-kittieb għal fuq il-ħajja.

Ħafna huma n-nies imzejnin bl-originalit  tal-ħsieb u b'espe-rjenza kbira tal-ħajja. Jixtiequ kieku jiktbu, imma jibzġhu li dak li jgħidu ma jingħoġobx, jonkella jitgerrxu biex igħarrfu lill-qarrejja d-dinja ċkejna li tgħix ġo ruħhom. Hekk bezaġġina, xewqithom tmut ħesrem, u max-xewqa jmutu l-ħegġa u l-ħila. L-essay Malti dan li ġralu: sab nies li kellhom xejra wiesgħa biżżejjed biex iħaddmuha, imma qalbhom ma kinetx qawwija biżżejjed. - Dawk kollha li ma jarawhiex bi kbira jiftħu l-bibien ta' ruħhom beraħ biex il-qarrejja jittawlu fiha, u jidhku daħka bil-qalb magħhom, dawn huma tassew l-essayists il-magħżula.